

Türk Dili

Aylık Dil Dergisi

Cilt LVI

Sayı : 441

Eylül 1988

ESKİ TÜRK ŞİİRİNİN KAYNAKLARINA TOPLU BİR

BAKIŞ (III)*

YRD. DOÇ. DR. OSMAN FİKRİ SERTKAYA

HÂTİME'ler

Buddhist Uygur metinlerinin bir çoğunda, esas metni takiben bir ek bölüm bulunmaktadır. Bu ek bölüm, genellikle esas metnin kimin tarafından ve nerede yazıldığı bilgilerini ihtiva eder. Bazan da metnin yazılmasından veya basılmasından doğacak sevâbın tevcihi için kaleme alınır. Genellikle baş kafiye sistemine göre, manzum yazılan bu son bölümü *hâtîme* şeklinde isimlendirebiliriz. Almancası "Kolophon" olan bu tabir için Semih Tezcan "sonlama" karşılığını kullanmakta ise de, "sonlama", daha ziyade "ketebe kaydı" mânâsına kullanılması gereken bir karşılıktır. Çünkü "*hâtîme*"ler manzum yazılan bir ek bölümdür ve bu manzum hâtîme bölümünün sonunda da bir ketebe kaydı (sonlama) her zaman bulunmayacağı gibi, bazan da ketebe kaydı metnin ortalarında bulunmaktadır. Bu yüzden Almanca "Kolophon" karşılığında yeni bir terim bulununcaya kadar ben "*hâtîme*" karşılığını kullanmak istiyorum.

BK 1 – BT XIII/14. Bir Uygurca-Çince şiir külliyatının manzum 'Giriş' ve 'Bitiş' parçaları.

Metin: İkinci Turfan kazılarında Sengim'de bulunarak T II S 90 işâreti ile tavsif edilen ve hâlen Berlin İlimler Akademisi'nde U 5335 numarada kayıtlı olan bir kitabın 2. ve 33.-34. sahifelerinde yer alan metin, baş kafiye sistemi ile yazılmış olup, s. 2'de iki dördlük, s. 33-34'de ise 13 mısra hâlinde bulunmaktadır.

Metnin transkripsiyonu, tercümesi, açıklamaları ve fotoğrafları için bk.

— — P. Zieme, *BSU*, s. 103-105; Resim : 147-148.

BK 2 – ETŞ 22-BT XIII/40. Amitâyus - Sûtra'daki hâtîme.

Metin: Birinci Turfan kazılarında Koço (Dakyanus şehri)'de bulunarak T D 80 işâreti tavsif edilen ve hâlen Berlin İlimler Akademisi'nde U 345 numarada kayıtlı olan basma *Amitâyus-Sûtra* (Uyg. *amita ayusi sudur*)'nın sonuna eklenen beş sahifelik yapraktaki baş kafiye

* Bu yazımın I. bölümü *Türk Dili*, sayı 409 (1986), s. 43-80'de, II. bölümü *Türk Dili*, sayı 440 (1988), s. 99-109'da yayımlanmıştır.

150 *Eski Türk Şiirinin Kaynaklarına Toplu Bir Bakış (III)*

sistemine göre ve tamamı *a-* baş kafiyesine göre yazılmış 58 mısra, 14. asrın ilk yarısında Uygur *Iduk-kut*'u olan *Arslan Bilge Tengri İlig Köñçök* devrinde yazılmıştır. Mısraları belirli bir nazım birimine ayırmak zordur. Bu hâtime'yi yazdıran *Buyan Kara Sal (Şal?)*, *Iduk-kut*'un karısı olan *Tölek Kız Tengrim*'in küçük erkek kardeşidir.

Metnin, önce Arat, sonra da Zieme tarafından işlenmiştir.

Metnin ilk transkripsiyonu, tercümesi ve açıklamaları için bk.

-- R. R. Arat, *Eski Türk Şiiri*, s. 216-223; 417-418; 504-505.

Metnin son transkripsiyonu, tercümesi ve açıklamaları için bk.

-- P. Zieme, *BSU*, s. 155-158.

BK 3 – *ETŞ 23 - BT XIII/41*. (Tanınmayan bir *Sûtra*'daki) hâtime.

Metin: Birinci Turfan kazılarında bulunarak T I D işareti ile tavsif edilen ve halen Berlin İlimler Akademisi'nde U 4621 numarada kayıtlı olan baskının altışar satırlık iki sahifesindeki baş kafiye sistemi ile yazılmış 21 satırlık hâtime'yi, Uygur *Iduk-kut*'u (*Arslan Bilge Tengri İlig Köñçök*), bizzat yazdırmış olup, babası *Iduk - kut Kireşiz* ve annesi *Toglug Kutlug Ağa* ile üvey annesi(?) *Kunçıgan Ağa*'yı bu hâtime'de zikretmektedir.

Metin, önce Arat, sonra da Zieme tarafından işlenmiştir.

-- R. R. Arat, *Eski Türk Şiiri*, s. 225-229; 418.

Metnin son transkripsiyonu, tercümesi, açıklamaları ve fotoğrafı için bk.

-- P. Zieme, *BSU*, s. 158-159; Resim : 218.

BK 4 – *BT XIII/142*. (Tanınmayan bir *Sûtra*'daki) hâtime.

Metin: Üçüncü (?) Turfan kazılarında Murtuk'ta bulunarak M 149 Höhle 20 işareti ile tavsif edilen ve halen Berlin Millî Kütüphânesi'nde bulunan 25 satırlık baskı parçası, Uygur *Iduk-kut*'u *Köñçök* tarafından hazırlanmıştır. *Köñçök*, babası Uygur *Iduk-kut*'u *Arslan Bilge Tengri İlig Kireşiz* ile annesi *Toglug Kutlug Ağa* ve üvey annesi (?) *Kunçıgan Ağa* ve 'Hatun'ları *Tölek Kız Tengrim* ile *Buyan Kutlug*'u bu hâtime'de zikretmektedir.

Baş kafiye sistemi ile yazılan 25 satırlık hâtime, baştan ve sondan eksiktir.

Metnin transkripsiyonu, tercümesi, açıklamaları ve fotoğrafı için bk.

-- P. Zieme, *BSU*, s. 159-160; Resim : 219.

BK 5 – *ETŞ 26 - BT XIII/43*. *Yitiken-Sûtra*'nın hâtime'si.

Metin: Üçüncü Turfan kazılarında Murtuk'ta bulunarak T III M 190 işareti ile tavsif edilen ve halen Berlin İlimler Akademisi'nde U

4709 numarada kayıtlı bulunan altışar satırlık beş sahifedeki 18 satırın ilk beş satırında, mensur olarak, tarih ve kayıt kısmı gelmektedir. 6.—19. satırlar arasında, baş kafiye sistemine göre yazılmış üç dördlük yer almaktadır.

*alko törlüg ada-larta umug boltaçı . .
arış arıg bo yitiken sudur erdinig . .
agzanıp min küün tükel yakturup . .
adınlarka ülemiş buyan küçinte : :
adıncıg idok kagan kan süü-si . .
agır buyan-lig kung tay kiu kutı . .
ançulayu ok kung kiu kutı . .
kuşala sitibal-a başlap
altun urug-ları birle
alko üdte buyan-ları asılıp üstelip . .
adasız uzun yaşamak-ta ulatı . .
alko törlüg küsüş-leri kanıp bütüp . .
alko-nı bilteçi burkan kutın bulmak-ları bolşun . .*

“Her türlü tehlikelerde, umut olan
bu temiz, duru *Yitiken-Sûtra* cevherini
okuyup, bin mumu tamamen yakıtılarak,
başkalarına üleştirilmiş bu iyilik sâyesinde;
seçkin, mukaddes hükümdar haşmeti,
çok fazilet sâhibi “dul kraliçe” asâleti,
aynı şekilde “kraliçe” asâleti ve (şehzâdeler)
Kuşala ve Siddhipâla başta olmak üzere,
müteakip soyları ile birlikte;
bütün zamanlarda iyilikleri artarak çoğalarak,
tehlikesizce uzun yaşamaktan başka,
her türlü arzuları yerine gelerek, tamamlanarak,
her şeyi bilici *Buddha* saadetini bulmağa muvaffak olsunlar”.

20.—25. satırlarda yine mensur bir bölüm, 26.-30. satırlar da, baş kafiye sistemine göre yazılmış bir dördlük bulunmaktadır. Metnin yazılış tarihi Arat tarafından 1313 olarak tesbit edilmiştir.

Bu metin üzerindeki çalışmalar R. R. Arat, M. Lewicki, L. Ligeti, A. von Gabain, B. Laufer ve P. Zieme tarafından yapılmıştır.

Metnin transkripsiyonu, tercümesi ve açıklamaları için bk.

— — R. R. Arat, *Eski Türk Şiiri*, s. 236-239; 419-420.

Metnin son transkripsiyonu, tercümesi, açıklamaları ve fotoğrafı için bk.

P. Zieme, *BSU*. s. 160-162: Resim : 220-221.

BK 6 – ETŞ 24 – BT XIII/44. *Samantabhadracaryāpranidhāna*'nın hâtime'si

Metin: Hangi Turfan kazısında bulunduğu belirtilmeyen ve halen Berlin İlimler Akademisi'nde U 4821'de kayıtlı üç sahifedeki 15 satırlık bir metin, R. R. Arat tarafından hangi esere ait olduğu tesbit edilmeden, transkripsiyonu, tercümesi ve açıklamaları ile birlikte, son- dan eksik olarak yayımlanmıştı.

— — R. R. Arat, *Eski Türk Şiiri*, s. 229-231; 418.

P. Zieme, birinci (?) Turfan kazılarında Murtuk'ta bulunarak T M 19 işareti ile tavsif edilen ve hâlen Berlin İlimler Akademisi'nde U 4766'da kayıtlı olan sekiz satırlık metnin, Arat'ın yayımladığı parça- nın daha önceki bölümü olduğunu tespit ederek iki parçayı birleştiri- miş ve metnin de *Samantabhadracaryāpranidhāna*'nın hâtime'si ol- duğunu belirtmiştir. Böylece bu iki bölümün birleştirilmesi ile, tamamı a- baş kafiyesi ile yazılmış 17 mısra tespit edilmiştir. Metin baştan eksiktir.

Metnin transkripsiyonu, tercümesi, açıklamaları ve fotoğrafı için bk.

— — P. Zieme, "Zum uigurischen *Samantabhadracaryāpranidhāna*", *Studia Turcologica*, Memoriae Alexii Bombaci Dicata, Napoli 1982, s. 599- 609 (4 levha ile).

— — P. Zieme, *BSU*, s. 162.

B 22 – ETŞ 16 + 21. *Samantabhadracaryāpranidhānagāthāh*'ın Uygur Türkçesine tercümesi.

Metin: Üçüncü Turfan kazılarında Murtuk'ta bulunarak T III M 208 işareti ile tavsif edilen ve halen Berlin İlimler Akademisi'nde U 4829 numarada kayıtlı, baş kafiye sistemi ile ve dörtlükler hâlinde yazılan metnin transkripsiyonu, tercümesi, açıklamaları ve fotoğrafları, Arat tarafından yayımlanmıştı.

R. R. Arat, *Eski Türk Şiiri*, s. 162-171; 409-410; 480-485.

Arat'ın yayımladığı metin, baştan belirsiz miktarda ve ortadan da üç sahife (21 satır) eksik idi. Keza, Arat'ın yayımladığı bu metnin kete- be kaydı da Arat tarafından şöyle okunmuştu :

*ıduk samantabadırı bodısatav-niŋ yorır kut
kolunmak-iŋga tayanıp koluti atsaŋg
kalım keyşi koşug-ka iŋürmiş şlok,
takşut nom tükedi. satu satu
namu bud. namudıram. namusaŋg.*

Aziz *Samantabhadra bodhisattva'nun* tâkip ettiği
niyâza dayanarak, ricacı *Atsang*
Kalın Keyşi'nin nazma geçirmiş olduğu
manzûm töre tamam oldu. İyi, iyi.
Hurmet burkana, töreye, hurmet cemâte”.

Arat'ın *kolutı atsaṅg kalım keyşi* okuyuşundaki *kolutı* kelimesi, Semih Tezcan tarafından *BT III*, s. 57-58, not 758'de *kolutı* < *kul-u-t-ı* “kul-lar-ı” (= Osm. bendeleri) şeklinde düzeltilmiştir. Kezâ Arat'ın *Atsaṅg Kalım keyşi* okuduğu isim de, T. Moriyasu (1982) ve J. Oda (1985) tarafından *An-tsang Ḥ(a)nlin Kevşi* (Uyg. *Antsang ḥ(a)nlim kevşi*) şeklinde teşhis edilmişti. (bk. *B 13*).

Yüan devrinin çok tanınmış bir kişisi olan *An-tsang*, Biş-Balıkli bir aileye mensuptur. (*An-tsang*'ın künyesi için bk. B. Ögel, *Sino - Turcica*, Çingiz Han ve Çin'deki Hanedanının Türk Müşavirleri. Taipei, 1964, s. 120-122). *An-tsang*, *Ḥ(a)nlin Akademisi* mensubudur. (Moriyasu ve Oda'ya ek olarak bk. Zieme, *Studia Turcologica*, s. 601-602). Bu Akademideki pozisyonu *Ḥsüeh shih* (Mat. 2780, 5776 “a scholar; former subchancellor of the Grand Secretariat; a Bachelor of Arts”) idi.

ıdok samantabadırı bodisatav-niṅg yorır
kut kolunmak-iṅga tayanıp kulutı
antsang ḥ(a)nlim kevşi koşug-ka inğurmuş
şlok takşut nom tükedi. sadu sadu.

Nomo bud. namo diram. namo sang.

“Mukaddes *Samanta-bhadra Bodhisattva'nun* takip ettiği niyâza dayanıp, (ben) kulları *An-tsang (Ḥ(a)nlim Kevşi(nin))* [*H(a)nlin Akademisi hocası An-tsang'ın*] nazma indirmiş olduğu manzum (Hend.) töre tamamlandı. İyi iyi. *Buddha*'ya hürmet. *Dharma*'ya hürmet. *Samgha*'ya hürmet”.

Peter Zieme, Arat'ın *ETŞ 214*'de Hâtime duası başlığı ile verdiği birinci (?) Turfan kazılarında Murtuk'ta bulunarak T M 10 işareti ile tavsif edilen ve halen Berlin İlimler Akademisi'nde U 346'da kayıtlı olan bir sahifedeki 6 satırlık metnin ve *Samantabhadracaryâpranidhâna'nın* *Antsang* tarafından yapılan manzum Uygurca tercümesinin baştan ve ortadan eksik olan kısımlarına ait olduğu kanaatindedir (bk. Zieme, *Studia Turcologica*, s. 601).

Arat'ın *ETŞ 21*'de neşrettiği metnin transkripsiyonu, tercümesi ve fotoğrafları için bk.

R. R. Arat, *Eski Türk Şiiri*, s. ...

— — Yine P. Zieme, ikinci Turfan kazılarında Koço (Dakyanus şehri)'da bulunarak T II D 201-514 işareti ile tavsif edilen ve halen Berlin

İlimler Akademisi'nde U 4164 numarada kayıtlı olan metnin *Antsang* tercümesinin baş tarafı olduğunu tespit etmiştir (bk. Zieme, *Studia Turcologica*. s. 601).

*namo b[ut ... namo d(ı)r(a)m . namo sang]
suvasdi sitd[am ad manggal bolzun..]
başlandı idok saman [tabadırı bodıs(a)t(a)v-ning yorug]
kut kolunmak-ı [nga tayanıp kulutu antsang h(a)nlim]
[kev]şi koşug-ka [ıngürmiş şlok takşut nom]*

“Buddha'ya hürmet .. *Dharma*'ya hürmet . . *Samgha*'ya hürmet . . *svasdi Siddham* şöhet (ve) saadet olsun . .

Mukaddes *Samantabhadra Bodhisattva*'nın takip ettiği niyâza dayanarak, (ben) kulları *Antsang H(a)nlin Kevşi*(nin) dördlükler haline getirdiği manzum (Hend.) töre(ye) başlandı”.

Samantabhadracaryâpranidhânagâthâhî'in Sanskritçe, Hoten Sakacası, Tibetçe, Çince, Tangutça ve Mogolca tercümeleri, Arat'ın *ETS* 16 ve 21'de verdiği parçalar, yukarıda verilen parça ile birlikte karşılaştırılarak yeniden yayımlanmalıdır.

BK 7 – BT XIII/45. Tavsif edilemeyen bir eserdeki hâtime parçası

Metin: İkinci Turfan kazılarında bulunarak T II 5 60 işareti ile tavsif edilen ve halen Berlin İlimler Akademisi'nde U 2507'de kayıtlı metin parçası, ön ve arka yüzünden sekizer satır olmak üzere, baş kafiye sistemi ile yazılmış 16 satırı (4 dördlüğü) ihtiva etmektedir. Satırların sadece baş bölümleri bu güne ulaştığı için, bu parçanın hangi metne ait olduğu tespit edilememiştir.

Metnin transkripsiyonu, tercümesi, açıklamaları ve fotoğrafları için bk.

— — P. Zieme, *BSU*, s. 162-163; Resim : 222-223.

BK 8 ETS 27 + Hazai. “Faltbuch” — *BT XIII/46.* Bir ‘*Sûtra*’lar külliyyatındaki hâtime.

Metin: Kıрма sayfalı bir basma *sûtra*'lar külliyyatında bulunan metnin hâtime bölümü, daha önce Georg Hazai tarafından inceleme, transkripsiyon, tercüme, kelime indeksi ve fotokopi ile yayımlanmıştı.

— — G. Hazai, “Fragmente eines uigurischen Blockdruck-Faltbuches” *Alt-orientalische Forschungen*, III, Berlin 1975, s. 91-108 (9 levha ile). P. Zieme, metni yeniden sıralamıştır. Bu sıralama sonucunda Hazai'nin daha önce neşrettiği bazı bölümler hâtime'nin dışında kalırken Zieme metne mensur ve manzum olan yeni bölümler eklemiştir. Mensur bölümlerin hâtime'deki manzum hâtime, baş kafiye sistemi ile yazılmış olup, sondan eksiktir.

Metnin sayfalarının tasnifi ile transkripsiyonu, tercümesi, açıklamaları ve fotoğrafları için bk.

- — P. Zieme, *BSU*, s. 163-170; resim. 225-229.
Zieme'nin metninin 38.-41. satırları, daha önce Arat tarafından "Hâtime duâsı" başlığı ile *ETŞ 27*'de yayımlanmıştı.
- — R. R. Arat, *Eski Türk Şiiri*, s. 241-242; 420.
- BK 9 — *ETŞ 25 — BT XIII/47. Sitâtapatrâdhâranî*'deki hâtime.**
- Metin: F. W. K. Müller'in *Uigurica II* (APAW, Berlin 1910, Nr. 3, s. 50-75)'de altıncı parça olarak işlediği *Arya— [sarva—] tathâgata - uşnişa-Sitâpatrâ-nâma-aparanî* (Uyg. *alko onçulayu kelmışlerniŋ uşnir lakşanlarıntın önmiş adı kötrülmiş sitatapatra atl(ı)g utsukmaksız darnı*) adı metnin hâtime'sidir.
- F. W. K. Müller'in bu yayımından sonra, *Sitâpatrâdhâranî*'nin Çin'de bulunmuş bir nüshası da S.E. Malov tarafından yayımlanmıştır.
- — S. E. Malov, "Sitâtapatrâ-dhâranî v redaksiî", *Doklady Akademii Nauk SSSR*, 1930, s. 88-94.
- Bu hâtime'nin birinci Turfan kazılarında bulunarak T I D 172, TM 16 işareti ile tavsif edilen ve hâlen Berlin İlimler Akademisi'nde U 4762'de kayıtlı olan bu sahifesi, daha önce R. R. Arat tarafından transkripsiyon, tercüme ve açıklamaları ile *ETŞ 25*'de yayımlanmıştır.
- — R. R. Arat, *Eski Türk Şiiri*, s. 233-235, 419.
- Hâtime'nin *ETŞ 25*'de verilmeyen 10 satırlık baş kısmı ise, P. Zieme tarafından transkripsiyon, tercüme ve fotokopi olarak yayımlanmıştı.
- — P. Zieme, "Zur buddhistischen Stabreimdichtung der alten Uiguren", *AOH*, XXIX/2, 1975, s. 204. Bu makalenin Türkçe tercümesi için bk. "Eski Uygur'ların burkancılık ile ilgili alliterasyonlu koşukları üzerinde", *I. Milletler Arası Türkoloji Kongresi* (İstanbul, 15-20. X. 1973). Tebliğler. 2. Türk Dili ve Edebiyatı. İstanbul 1979, s. 580-581
- Keza eserin sonunda yer alan *dhâranî*'nin bir bölümünden sonuna kadar olan kısmı da Masahiro Shōgaito tarafından yayımlanmıştır.
- — M. Shōgaito, "Nakamura Fusetsuu...", 020-021 (IVa).
- Manzum hâtime, *ETŞ 25*'de verilen 14 satırlık metinden önce yer alan 10 mısra ile birlikte, 24 mısradaki baş kafiye sistemi ile yazılmış 6 dörtlük hâlinedir. Metin sondan eksiktir. *Sitâtapatrâdhâranî*'yi bastıran, kendi adını önce *Kamala Açari* (< Skr. *kamala* 'Lotus çiçeği'; açari < Skr. *âcârya* 'üstâd'), daha sonra da *Kamala Anandaşiri* (< Skr. *ânandaśrî*) şeklinde zikretmektedir. P. Zieme, *âcârya* şeklindeki ünvanından ve *Buddha*'nın en yakın müridi olan *Ānanda*'yı çağrıştıran rahiplik adından dolayı, *Kamala*'nın Burkan manastırından birisinde yüksek bir mevki sahibi olduğunu söyler. Metnin transkripsiyonu, tercümesi ve açıklamaları için bk.

-- P. Zieme, *BSU*, s. 170-172.

BK 10 – *BTXIII/48. Sitātapatrā - Sūtra*'nın hâtimesi.

Metin: Üçüncü Turfan kazılarında Murtuk'ta bulunarak T III M 225 işareti ile tavsif edilen ve halen Berlin Akademisi'nde U 4292'de kayıtlı olan baskı parçası *Sitātapatrā - Sūtra* (Uyg. *sitātapatri sudur*) adlı bir eserin hâtîme bölümünden beş satırı ihtiva etmektedir. Bu beş satırda baş kafiye sistemi ile yazılmış sekiz mısra bulunmaktadır. Metin baştan ve sondan eksik olduğu için, dörtlüklerin ayrımı ve metnin tamamı hakkında bilgi vermek mümkün olmamaktadır.

Metnin transkripsiyonu, açıklamaları ve fotoğrafı için bk.

BK 11 – *BTXIII/49. Bir Sūtra* 'lar külliyyatındaki hâtîme.

Metin: Birinci (?) Turfan kazılarında Murtuk'ta bulunarak T M 16 işareti ile tavsif edilen ve Berlin İlimler Akademisi'nde U 4671 numarada kayıtlı bulunan metin, Peter Zieme tarafından traskripsiyon, tercüme ve fotoğrafları ile birlikte yayımlanmıştır.

-- P. Zieme, "Zur buddhistischen Stabreimdichtung...", s. 199-202.

Türkçe tercümesi : "Eski Uygur'ların...", s. 575-579.

Bu yayımdan sonra birinci Turfan kazılarında bulunarak T I M işareti ile tavsif edilen ve halen Berlin İlimler Akademisi'nde U 4670 numarada kayıtlı olan parçasının, bu metnin bir bölümü olduğunu tespit eden Zieme, metni 90 satır olarak yeniden kurmuştur. Bu 90 satırlık metin, üç bölüme ayrılabilir.

1) Baştan eksik olan ilk satır hariç bırakılırsa; 2.-9. satırlarda kısaca *uṣṇīṣa-vijayā-dhāraṇī* (Bu metnin tam adı *Sarva-durgatipariśodhana-uṣṇīṣa-vijayā-dhāraṇī* (Uyg. *alko ayıg yavız yollarıg artukrak uz arıtdaçı ... uṣṇīṣa viçay atl(ı)g darnı* "Bütün kötü (Hend.) yolları çok iyi bir şekilde temizleyen ... 'Uṣṇīṣa viçay' adlı muska (büyü formülü)" şeklinde bilinmekte olup, mevcut sahifeler F. W. K. Müller tarafından *Uigurica, II*de 5. parça olarak (APAW, Berlin 1910, Nr. 3, s. 27-50'de yayımlanmıştır.) diye tanınan "Supratiṣṭhita-destanı"ndan çok kısa bir bölüm;

2) 15.-39. satırlarda, baş kafiye sistemi ile "Tümen Begi" *Buyan* için yazılmış hâtîme;

3) 40.-90. satırlarda ise, yazar (?) *Şingsun Şila*'nın ve müstensih *Çmsuin*'in zikredildiği *buyan evirmek* (sevâbın tevcihi) metni yer almaktadır.

Hâtîme'nin 32. satırında geçen *anandaşiri atl(ı)g toyın* "Ānandaśrī adlı râhib" adı, zikredilen bu kişinin, *BK 9*'da adı geçen *Kamala Anandaşiri* (Skr. *Kamala Ānandaśrī*) ile aynı kişi olması kanaatini akla getirmektedir.

Metnin transkripsiyonu, tercümesi, açıklamaları ve fotoğrafları için bk.

-- P. Zieme, *BSU*, s. 173-178; Resim : 231-233.

BK 12 – BT XIII/50. *Mañjuśrīnāmasaṃgīti*'deki hâtîme.

Metin: Birinci (?) Turfan kazılarında Murtuk'ta bulunarak T M 14 işareti ile tavsif edilen ve halen Berlin İlimler Akademisi'nde U. 4759'da kayıtlı parça *Mañjuśrīnāmasaṃgīti*'nin hâtîme'sidir. Manjusri Bodhisattva Bilgelik Tanrısı'dır.

Mañjuśrīnāmasaṃgīti metni, Georg Kara - Peter Zieme tarafından yayımlanmıştır.

-- G. Kara - P. Zieme, "Die uigurischen Übersetzungen des Guruyogas "Tiefer Weg" von Sa-skya Paṇḍita und der Mañjuśrīnāmasaṃgīti", *Berliner Turfantexte VIII*, Berlin 1977.

Bu yayımdan sonra G. Kara *Nāmasaṃgīti* üzerine bir makale neşretmiştir.

-- G. Kara, "Weiteres über die uigurische *Nāmasaṃgīti*", *Altorientalische Forschungen*, VIII, 1981, s. 227-236.

P. Zieme tarafından açıklamalarla birlikte transkripsiyonu tercümesi yapılmış 13 satırlık bu metin, baş kafiye sistemi ile yazılmış üç dörtlülüğü ihtiva eder.

Metin, ilk olarak Zieme tarafından transkripsiyonu, tercümesi ve fotoğrafları ile birlikte yayımlanmıştır.

-- P. Zieme, "Zur buddhistischen Stabreimdichtung...", s. 197-199, Türkçe tercümesi: "Eski Uygur'ların...", s. 573-575.

Metnin son transkripsiyonu, tercümesi ve açıklamaları için bk.

-- P. Zieme, *BSU*, s. 178-179.

BK 13 – BT XIII/51. Altun Yaruk'un 'Günahların silinmesi' hakkındaki beşinci bölümünün hâtîme'si.

Metin: Birinci (?) Turfan kazılarında Murtuk'ta bulunarak T M 12 işareti ile tavsif edilen ve halen Berlin İlimler Akademisi'nde U 4757 numarada kayıtlı olan 19 satırlık baskı parçası, Altun Yaruk'un Günahların bilinmesi" hakkındaki V. bölümünün hâtîme'si olup, bu parçanın transkripsiyonu, tercümesi ve fotokopileri Peter Zieme tarafından yayımlanmıştır.

-- P. Zieme, "Zur buddhistischen Stabreimdichtung..." s. 202-204. Türkçe tercümesi : "Eski Uygur'ların...", s. 579-580.

Zieme, Berlin İlimler Akademisi'ndeki Turfan metinleri arasında bulunma işareti belirtilmeyen ve halen U. 4340 ve U. 4352 numaralarında kayıtlı olan iki ayrı sahifenin, 19. satırlık bu hâtîme'nin nüshaları olduğunu tesbit etmiştir.

Zieme, Berlin İlimler Akademisi'ndeki Turfan metinleri arasında bu

ilk 19 satırın devamı olan 17 satırlık yeni bir parçayı da tespit etmiştir. Halen U. 4446 numarada kayıtlı olan bu parçanın U. 4430 ve U. 4450 numaralarında kayıtlı olan iki nüshası daha vardır. Her üç parçanın da bulunma yerleri işaretlenmemiştir. Zieme bu iki metni birleştirerek, baş kafiye sistemi ile yazılmış bir metin elde etmiştir. Baştan, ortadan ve sondan eksik olan bu 29 satırlık metin, ilk satırın haricinde dokuz dördlük ve iki mısradan müstekildir. Uygur *Iduk-kut'u Köñçök* tarafından bastırılmış olan bu metin, B 15'de verdiğimiz *Kiki şişi* tarafından yazılan manzum metnin hâtime bölümü olmalıdır. Metnin transkripsiyonu, tercümesi, açıklamaları ve fotoğrafları için bk. — — P. Zieme, *BSU*, s. 179-181; Resim : 234-235.

BK 14 — BT XIII/52. Hâtime parçası.

Metin: İkinci Turfan kazılarında Koço (Dakyanus şehri)'da bulunarak T II D 80 işareti ile tavsif edilen ve halen Berlin İlimler Akademisi'nde U. 4162 numarada kayıtlı olan 7 satırlık baskı parçası. *a-* baş kafiyesi ile yazılmış, ilk satırı eksik olan iki dördlüğü ihtiva eder.

Metnin transkripsiyonu, tercümesi, açıklamaları ve fotoğrafı için bk.

— — P. Zieme, *BSU*, s. 181; Resim : 236.

BK 15 — BT XIII/53. Hâtime parçası.

Metin: Birinci (?) Turfan kazılarında Murtuk'ta bulunarak T M 8 işareti ile tavsif edilen ve hâlen Berlin İlimler Akademisi'nde U 4750 numarada kayıtlı olan beş satırlık baskı parçası, bir dördlük ve bir mısrayı ihtiva etmektedir.

Baştan ve sondan eksik olduğu için hangi metne ait olduğu tespit edilemeyen metinde *Kki Kki Sutza* ve *Sevine Vuuşin* adlı iki şahıs adı geçmektedir. *Kki Kki*'nin bir şâir/yazar olduğunu bilmekteyiz. (Kırş. B 16).

Metnin transkripsiyonu, tercümesi, açıklamaları ve fotoğrafı için bk.

— — P. Zieme, *BSU*, s. 182; Resim : 237.

BK 16 — BT XIII/54. Hâtime parçası.

Metin: İkinci turfan kazılarında Toyok'ta bulunarak T II T 623 işareti ile tavsif edilen ve halen Berlin ilimler Akademisi'nde U 4217 numarada kayıtlı olan dört satırlık baskı parçası, baş kafiye sistemi ile yazılmış bir dördlüğü ihtiva eder.

Metnin transkripsiyonu, tercümesi, açıklamaları ve fotoğrafı için bk.

— — P. Zieme, *BSU*, s. 182; Resim. 238.

BK 17 — USP 43 BT XIII/55. Meditasyon ve egzersizin faydaları hakkında şiir.

Metin: Albert Grünwedel tarafından Turfan'da bulunarak 1903'de Wilhelm Radloff'a gönderilen kursiv yazısı ile kalemle alınmış 15 satırlık metin, W. Radloff tarafından *USp*'de 43 numaralı metin olarak, dökme Uygur harfli metin, Kiril harfli transkripsiyon ve Almanca tercüme ile birlikte yayımlanmıştı:

-- W. Radloff, *Uigurische Sprachdenkmäler*, Materialien nach dem Tode des Verfassers mit Ergänzungen von S. E. Malov herausgegeben, Leningrad 1928, s. 62-63.

Zieme, orijinali kayıp olan , sondan iki satırı eksik 4 dörtlük halindeki 14 satırlık metnin negatif fotokopyesinden faydalanarak metni transkripsiyonlamış, tercüme, açıklamaları ve fotoğrafı ile birlikte yayımlamıştır.

-- P. Zieme, *BSU*, s. 182-184; Resim : 239.

Bk 18 – *BT XIII/56. Budda'nın temel prensipleri üzerine şiir.*

Metin: İkinci Turfan kazılarında bulunarak T II 594 işareti ile tavsif edilen ve hâlen Berlin İlimler Akademisi'nde U 2469 numarada kayıtlı bulunan yazma parçası, ön ve arka yüzünde sekizer satır olmak üzere, 16 satırlık metin ihtiva etmektedir. Zieme, a/1-8 ve b/1-8. satırlar mensurdur.

Metnin transkripsiyonu, tercümesi, açıklamaları ve fotoğrafları için bk.

-- P. Zieme, *BSU*, s. 184-186; Resim : 240-241.

BK 19 – 'Phags-pa'nın bir şiirinin bir parçası.

Metin: İkinci Turfan kazılarında Koço (Dakyanus şehri)'da bulunarak T II D işareti ile tavsif edilen ve hâlen Berlin İlimler Akademisi'nde U 5547 numarada kayıtlı olan 13 satırlık yazma parçası, 1235-1280 yılları arasında yaşamış olan meşhur 'Phags-pa Lama'ya aittir. Bu husus, metnin 10. satırındaki *m(ā)n pa(gi)spa yaratd(um)* "ben, 'Phags-pa, yarattım (meydana getirdim)" cümlesinde açıkça görülmektedir.

a- baş kafiyesi ile başlayan iki dörtlüğün, ilk kelimelerinin devamı, metinde maalesef eksiktir.

Metnin transkripsiyonu, tercümesi, açıklamaları ve fotoğrafı için bk.

-- P. Zieme, *BSU*, s. 186; Resim : 242.

BK 20 – *BT XIII/58. Yamarāja - Sūtra (?)'daki hâtime.*

Metin: Üçüncü Turfan kazılarında Murtuk'ta bulunarak T II M 238b işareti ile tavsif edilen yazma parçası, halen Berlin İlimler Akademisi'nde iki parça halinde bulunmaktadır. Büyük parça U 1949. metnin alt kısmı olan küçük parça ise, U 1614 numarada kayıtlıdır.

Zieme, bu iki ayrı parçayı bir araya getirmiş, ön yüzündeki 19 satırlık

160 *Eski Türk Şiirinin Kaynaklarına Toplu Bir Bakış (III)*

ve arka yüzündeki 2 satırlık, toplam 39 satırlık metinden baş kafiye sistemi ile yazılmış 45 mısra elde etmiştir.

Metin baştan ve sondan eksiktir. Satırlar bazı yerlerde tahrip olmuştur.

Metin transkripsiyonu, tercümesi, açıklamaları ve fotoğrafları için bk.

— — P. Zieme, *BSU*, s. 187-188; Resim : 243-244.